

Життя і доля творця вітчизняного інсуліну В.М. Когана–Ясного (до 130-річчя з дня народження)

Історії вітчизняної медицини є чимало значних імен чудових учених, лікарів-практиків, які зробили вагомий внесок в її розвиток, стояли біля витоків важливих відкриттів, що склали її славу. Серед цих імен почесне місце займає видатний ендокринолог першої половини ХХ ст., заслужений діяч науки УРСР, професор Віктор Мойсейович Коган–Ясний, доля якого так само трагічна, як і визначна. Його ім'я у певний період радянської історії замовчувалось, проте внесок ученого в розвиток вітчизняної науки величезний і, на наш погляд, недостатньо оцінений сучасниками.

Онук В.М. Когана–Ясного Віктор Коган–Ясний у зв'язку з цим згадує: «После его смерти в 1958 г. в Советском Союзе его имя то ли ненароком, то ли преднамеренно предали забвению. И лишь в последние годы в Украине, а также Израиле и США просматривается тенденция вспомнить его имя и его заслуги» [12].

Цю статтю автори присвячують 130-річчю з дня народження В.М. Когана–Ясного, маючи на меті відновлення історичної правди щодо життя й діяльності видатного клініциста, терапевта та ендокринолога, автора численних наукових праць, у тому числі монографій, блискучого лектора і педагога, все життя якого було пов'язане з Харківською вищою медичною школою.

Віктор Мойсейович Коган народився 16 (28) липня 1889 р. у Полтаві в родині службовця. Середню освіту отримав у 1-й Полтавській гімназії, яку закінчив у 1905 р. Цього ж року вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. У цей час помирає його батько, і Віктор Мойсейович, продовжуючи навчання, розпочинає трудове життя, допомагаючи матері утримувати велику сім'ю. У 1910 р. він переходить на медичний факультет цього ж університету, бажаючи в майбутньому займатись бактеріологією. Тому ще в період студентства навчається на курсах з гігієни харчових продуктів у професора В.С. Коршуна, потім, одразу після закінчення університету у 1913 р., у нього ж навчається на курсах з бактеріології. Паралельно, протягом 1912–1914 рр. працює в хіміко-бактеріологічній лабораторії, де завідує хіміко-мікроскопічним відділенням.

Закінчивши університет, В.М. Коган починає працювати спочатку позаштатним ординатором госпітальної, а згодом – факультетської терапевтичної клініки університету, яку очолював відомий терапевт, чудовий діагност, професор П.І. Шатілов (1869–1921), що став першим учителем молодого лікаря. Петро Іванович Шатілов – вихованець Харківського університету, був добрим наставником для студентів та молодих лікарів. Наділений від природи прекрасними людськими та лікарськими якостями («лікар бідняків», «професор околиць»), він не рахувався з часом, коли йшлося про надання медичної допомоги, чи то бідняку чи багатій людині, був моральним та професійним авторитетом для молоді. Володіючи блискучими лекторськими здібностями, він зачаровував слухачів, викладаючи внутрішні хвороби. Маленька кни-

**В.М. Лісовий¹,
М.П. Бойчак²,
Ж.М. Перцева¹**

¹ Харківський національний медичний університет

² Українська військово-медична академія, Київ

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Бойчак Михайло Петрович
д. мед. н., проф. кафедри військової терапії

01015, м. Київ,
вул. Московська, 45/1
E-mail: MPBoichak@ukr.net

Стаття надійшла до редакції
21 січня 2019 р.

жечка його лекцій була, як казали студенти, «томов премногих тяжелей».

З початком Першої світової війни Віктор Мойсейович призивається до діючої армії і протягом 1914–1918 рр. проходить службу на посаді полкового лікаря. Після закінчення війни повертається до Харкова, де у 1918 р. обирається вже штатним ординатором, а потім асистентом факультетської терапевтичної клініки професора П.І. Шатілова. До останніх днів життя вчителя їх об'єднувала не тільки професійна діяльність, а й громадська — у Всеукраїнській науковій комісії по боротьбі з висипним тифом під керівництвом П.І. Шатілова, членом якої був також В.М. Коган. Епідемія висипного тифу в ті роки охопила всі міста та села України. Факультетська терапевтична клініка перетворилась на висипно-тифозну. Пізніше він згадував, що П.І. Шатілов, бажаючи перевірити на практиці нові протитифозні сироватки, запропонував зробити перші випробування на собі та своїх найближчих учнях, серед яких в експерименті самозараження брав участь і Віктор Мойсейович. Сам Петро Іванович, після запрошення на консультацію до хворого в тюремному лазареті, заразився тифом і в 1921 р. помер у 52-річному віці.

21 червня 1920 р. на 1-му Всеукраїнському з'їзді бактеріологів та епідеміологів, що відбувся у Харкові, В.М. Коган звітував про роботу Наукової комісії (72 члени) з вивчення заразних хвороб при Наркомздорів'я України. У доповіді він зазначив, що до всіх складнощів роботи комісії (нестача апаратури, інструментів, матеріалів

та наукової літератури) приєдналася ще одна — голод. Більшість вчених заявляли, що «... устали всю енергію расходовать на разрешение вопросов пропитания себя и семьи... что особенно серьезной причиной уменьшения работоспособности деятелей науки нужно признать, несомненно, главным образом, неполное голодание» [4]. Важлива пропозиція В.М. Когана, яку він озвучив під час з'їзду, стосувалася необхідності організації на базі Наукової комісії з вивчення інфекційних хвороб постійного інституту з їх вивчення зі штатними клініками та лабораторіями. Такий інститут конче був необхідний Україні, де одна епідемія змінювала іншу. Подібні інститути пропонувалося також створити в інших регіонах України. Уже найближчим часом ця пропозиція була реалізована.

На цьому ж з'їзді В.М. Коган виступив ще з однією доповіддю, що справила глибоке враження на численних учасників, — «О заболеваемости и смертности медицинского персонала». Посилаючись на статистичні дані Наркомздорів'я, він доповів, що смертність від висипного тифу серед медичного персоналу у 1918–1919 рр. перевищила смертність серед іншого населення в 2 рази, а смертність серед лікарів була ще вищою — в 3–5 разів.

В.М. Коган з перших днів становлення радянської влади почав активно співпрацювати з її органами санітарної служби. У 1919 р. він входить до складу організаційного бюро зі скликання з'їзду професійно-лікарських та лікарсько-громадських об'єднань України. З'їзд відбувся 15–17 квітня 1919 р., на ньому Віктор Мойсейович виступив з доповіддю «Объединение врачей в профессиональные союзы — уездные, губернские, краевые, всеукраинский и всесоюзный», де поставив питання соціального захисту медичних працівників. Надалі В.М. Коган стає активним учасником скликання і роботи професійних з'їздів лікарів Харківщини та Півдня Росії. У журналі «Врачебное дело» він друкує праці, присвячені питанням соціального захисту медичних працівників: «Профессиональное движение среди врачей» (Врачебное дело, 1919, № 18–19, с. 674–679), «Вопросы страхования медицинских работников» (Врачебное дело, 1919, № 22, с. 791–794).

За умов епідемій інфекційних хвороб у Харківській губернії, значної захворюваності та смертності лікарів від них, в «...эпоху ужасных народных войн, в период непрекращающейся гражданской междоусобицы, во время расцвета различных эпидемий, во время полного экономического развала и разрухи, во время небывалого народного недоедания и истощения, во

время переселенческого исхода огромных беженских масс и стремительно несущейся лавины военнопленных» Віктор Мойсейович порушує питання щодо страхування життя лікарів та інших медичних працівників, у тому числі військових лікарів. Свої пропозиції він виклав на сторінках журналу «Врачебное дело» у статті «Страхование врачей».

5 березня 1919 р. під головуванням В.М. Когана, на той час уже секретаря Співки лікарів Харківської губернії, відбулась конференція представників усіх медичних професійних спілок, яка розглядала питання оплати праці медичних працівників. Запропоновані редакційною комісією конференції ставки медичних працівників надалі були затвержені в урядовому комісаріаті праці.

Пам'ятним для професійного життя В.М. Когана став 1918 рік. У цьому році в Харкові було створено журнал «Врачебное дело», єдиний на той час медичний часопис в Україні. Його редактором став професор П.І. Шатілов, секретарем у перші роки його існування (1919–1925) працював В.М. Коган. За спогадами сучасників, близьких до нього, саме тоді Віктор Мойсейович прийняв рішення змінити своє прізвище на більш упізнаване, приєднавши прізвище дружини — М.Е. Ясної, і з 1926 р. він виступає як один з редакторів журналу, але уже як Коган—Ясний.

Від самого початку роботи молодого лікаря Віктор Мойсейович формується як терапевт широкого профілю, і ця особливість його наукової та лікарської діяльності простежувалася протягом всього життя. Безумовно, що тут позначився вплив його вчителя — Петра Івановича Шатілова, засновника власної терапевтичної школи. З-під пера В.М. Когана у 1918 р. виходить перша стаття «Сила и свойства люэтических антигенов». Згодом він продовжив дослідження в цьому актуальному для тих часів напрямі, вивчаючи сифілітичні ураження шлунка та ендокринних залоз. Значно пізніше підсумком цієї роботи стала перша в СРСР колективна монографія «Висперальный сифилис», що вийшла двома виданнями (1930 і 1939 рр.). У її підготовці взяли участь такі відомі терапевти, як Т.Г. Яновський, Р.А. Лурія, М.І. Слонім, М.Я. Брейтман, Д.М. Російський та ін. Редактор книги В.М. Коган—Ясний написав главу про сифіліс ендокринних залоз.

Як клініцист і вчений, В.М. Коган формувався у процесі навчання та праці не тільки в клініці П.І. Шатілова, а й під час спільної діяльності з професорами Харківського медичного інституту — завідувачами кафедри фізіології професо-

ром В.Я. Данилевським та кафедри фізіологічної хімії професором О.В. Палладінім. У 1919 р. разом з В.Я. Данилевським В.М. Коган виступив ініціатором створення Органотерапевтичного інституту Харківського медичного товариства (нині — Інститут проблем ендокринної патології НАМН України імені В.Я. Данилевського). За свідченням В.М. Когана—Ясного, «...учреждение этого института явилось результатом назревшей необходимости принять участие в развитии молодой еще в то время отрасли медицины — эндокринологии и применить практически те данные органотерапии, которые уже были в употреблении в Западной Европе» [1]. Першим директором інституту став професор, вчений із світовим ім'ям Василь Якович Данилевський. В.М. Коган брав активну участь у вирішенні організаційних питань створення інституту, налагодженні наукової роботи, застосуванні отриманих результатів досліджень у клініці. Роботу в Харківському медичному інституті (асистент, доцент, завідувач кафедр внутрішніх хвороб, терапії) молодий вчений у 30-ті роки успішно поєднував з керівництвом клініко-експериментальним відділом Українського інституту експериментальної ендокринології (так почав називатись Органотерапевтичний інститут). Сучасники стверджують, що в той час Віктор Мойсейович завжди поєднував наукову та дослідницьку роботу з напруженою лікарською практикою.

Двадцять років минулого сторіччя були роками напруженої праці молодого вченого. У 1922 р. він призначається уповноваженим Наркомату охорони здоров'я УРСР і Червоного Хреста з обстеження голодуючих губерній України. У цей час В.М. Коган поглиблено вивчає хвороби недостатнього харчування та порушення обміну речовин на цій основі. У різних виданнях публікує статті з цього питання, і як підсумок роботи, виходить у світ спеціальна збірка «О голоде» (1922), присвячена пам'яті письменника В.Г. Короленка, який сприяв його виданню. У збірці було зібрано наукові дослідження та нариси відомих харківських лікарів, які працювали в південних регіонах України і надавали допомогу голодуючим. Наводяться офіційні цифри голодуючих в Україні на 1 березня 1922 року: 2920 174 осіб, а на 1 травня цього ж року — 4 034 732. При цьому автори зазначили, що статистика офіційних органів влади велась дуже недбало, тому правильно було рахувати, що на початок літа 1922 р. в Україні голодували близько 7 млн осіб. Нариси видатних і самовідданих лікарів України, що спиралися на гуманістичні традиції дореволюційної інтелігенції, завершу-

валися закликом до держав Європи і Америки про допомогу Україні, що голодувала: «Європа должна услышать вопль народа, умирающего от голода». До радянської влади не зверталися, бо не мали надії на допомогу. Вчені попереджали, що насуваються ще більш голодні роки, намагалися звернути увагу на страшні наслідки цього лиха. Але все було марно. Голод ще не раз пройшовся нашою країною, закінчившись голодомором 1932–1933 рр.

Академік М.Д. Стражеско високо оцінив працю вченого з дослідження проблем голоду. Він писав, що В.М. Коганом—Ясним була «совершенно правильно описана клиническая картина голодания, оценен патогенез его и направление лечения. Издание этого сборника и пропаганда среди советской общественности положенных в ней идей, несомненно, способствовали борьбе с голодом на Украине» [13].

Далі В.М. Коган—Ясний свій досвід з хвороб голоду використовує при організації лікувального харчування на великих харківських заводах, при відкритті першого в Україні дієтичного диспансеру, поклавши початок розвитку подібних закладів по всій Україні — дієтичних диспансерів, дієтичних столових, дієтичних кутків. У 1926 р. він видав книгу «Диетдиспансер, его роль и значение в деле профилактики и лечения больного населения». Пізніше, у 1929 р., під його редакцією вийшло перекладене з німецької та перероблене видання «Диетическая поваренная книга». Як провідному фахівцю у цьому напрямку, Віктору Мойсейовичу було доручено організувати у 1931 р. Український інститут харчування — перший науковий та лікувальний заклад такого роду. На початку роботи закладу В.М. Коган—Ясний очолював цей інститут, потім був заступником директора з наукової роботи. За організацію інституту Віктора Мойсейовича було нагороджено грамотою Наркомату охорони здоров'я УРСР. У цьому ж році В.М. Коган—Ясний призначається заступником голови Української науково-харчової ради при Наркоматі охорони здоров'я УРСР та консультантом відділу громадського та лікувального харчування Наркомату. Таким чином, можна дійти висновку, що вчений є засновником лікувального харчування в Україні.

У 1927 р. В.М. Коган—Ясний став одним з організаторів курорту «Березівські мінеральні води», залишившись його науковим керівником протягом багатьох років. Тут він започаткував лікування хворих на цукровий діабет. У 1929 р. з-під його пера вийшла невеличка книжка «Курорт Березовские минеральные воды» — перший медичний посібник з рекомендаціями щодо використання цього бальнеологічного курорту.

Особлива сторінка професійного життя Віктора Мойсейовича пов'язана з інсуліном, його отриманням, вивченням фізіологічної дії, лікуванням цукрового діабету. У 1922 р. з'явилася інформація, що молодими канадськими вченими Фредом Бантінгом та Чарльзом Бестом було відкрито інсулін, нестача якого в організмі призводила до розвитку цукрового діабету. Зараз важко сказати, чи йшли експериментальні роботи В.М. Когана—Ясного в Органотерапевтичному інституті з отримання інсуліну паралельно з канадськими вченими, чи їх досягнення слугували поштовхом до прискорення робіт Віктора Мойсейовича у цьому напрямі, але у 1923 р. у результаті складної та кропіткої праці в лабораторії В.М. Коганом вперше в Радянському Союзі було отримано вітчизняний інсулін, про що повідомлялося в статті «Некоторые данные об инсулине: его приготовление и применение», надрукованій у журналі «Врачебное дело» (1923 р., № 13–15). 20 червня 1923 р. ним було зроблено доповідь на біологічній секції Харківського міського товариства лікарів. За свідченням В.М. Когана, робота з отримання та вивчення інсуліну проводилася у декількох напрямках: отримання гормону було здійснено у фізіологічній лабораторії професора В.Я. Данилевського, вивчення його біохімічних властивостей — у лабораторії професора О.В. Палладіна, клінічні випробування — у клініці професора К.М. Георгієвського [3]. Пізніше в некролозі на трагічну смерть Ф. Бантінга Віктор Мойсейович зазначить, що у своїй роботі з інсуліну та лікування діабету він був послідовником та ідейним учнем канадського вченого.

У 1924 р., узагальнивши всі матеріали експериментальних досліджень та клінічних випробувань, В.М. Коган успішно захищає докторську дисертацію «Некоторые данные об инсулине: его приготовление, физиологические свойства и его применение». Його роботу відзначено Українською експертною науковою комісією при Наркоматі охорони здоров'я УРСР спеціальною премією.

У 1925 р. В.М. Коган—Ясний отримує вчене звання приват-доцента і розпочинає читати лекції з клінічної ендокринології у факультетсько-госпітальній клініці Харківського медичного інституту. Його вступну лекцію «Проблемы эндокринологии. Роль и значение эндокринологии в клинике» було надруковано в журналі «Вестник современной медицины» (1926 р., № 1).

У клініці розпочинаються дослідження із застосування інсуліну в лікуванні цукрового діабету. Під керівництвом Віктора Мойсейовича його співробітник В.М. Гольдштейн успішно застосовує інсулін у лікуванні 23 хворих. З'яв-

ляються перші рекомендації щодо особливості застосування інсуліну при легких формах діабету, діабетичній комі, у вагітних, у хворих на туберкульоз. Робота з цієї теми була надрукована в журналі «Врачебное дело» (1925 р., № 19–20) та виголошена на I Одеському з'їзді терапевтів у серпні 1925 р.

У травні 1926 р. В.М. Коган—Ясний виступив з програмною доповіддю «Терапевтическое значение инсулина» на IX Всесоюзному з'їзді терапевтів, що відбувся в Москві. У тому ж році його доповідь під цією ж назвою була видана в Ленінграді видавництвом «Практическая медицина» окремою брошурою як клінічна монографія. У вступному слові доповіді Віктор Мойсейович коротко зупинився на історії відкриття інсуліну Ф. Бантінгом, Ч. Бестом та Колліпом, на своїх дослідженнях, акцентував увагу на невеликій кількості наукових робіт, присвячених вивченню інсулінотерапії в Радянському Союзі, та пасивності лікарів у застосуванні інсуліну на практиці. Він наголосив: «Надо сказать, что инсулинотерапия не имела распространения не только из-за отсутствия препарата или трудности его получения: неумение его применять, боязнь гипогликемии также часто были этому причиной, о чем свидетельствуют неоднократные обращения врачей с периферии. Наконец, часть врачей, не будучи даже знакомы с этим большим и сложным вопросом, не перестают хоронить этот ценный препарат, указывая не только на его скоропреходящее действие, но иногда обвиняя его во вреде для больного» [8]. Доповідь базувалась на лікуванні інсуліном 102 хворих на цукровий діабет різного ступеня тяжкості та в поєднанні з іншою патологією. У ході роботи були відпрацьовані показання та протипоказання до його застосування, про що доповідач розповів присутнім. Він зупинився також на ускладненнях інсулінотерапії і порушив питання необхідності якомога скоріше налагодити промислове виробництво інсуліну в Радянському Союзі. Для контролю за цим виробництвом та стандартизацією препаратів, за прикладом інших країн, В.М. Коган—Ясний пропонував від імені з'їзду звернутись до уряду країни щодо створення «Інсулінового комітету». Його у цьому питанні підтримав професор Д.Д. Плетньов. З'їзд погодився з цією пропозицією.

Отримання вітчизняного інсуліну та освоєння у 1927 р. його промислового виробництва (завідувач гормоно-хімічної лабораторії Органотерапевтичного інституту професор Л.Г. Ейнгорн) було визначним досягненням радянської науки. Воно дозволило не тільки відмовитись від імпортного інсуліну, що, безперечно, є величезною

заслугою В.М. Когана—Ясного, а й навіть організувати експорт радянського препарату за кордон. Його стали широко застосовувати не лише при цукровому діабеті, а й інших захворюваннях, зокрема при виразковій та базедовій хворобах, захворюваннях печінки, бронхіальній астмі, пневмоніях.

Як терапевта, В.М. Коган—Ясного цікавили хворі на базедову хворобу, цукровий і нецукровий діабет, патологія росту, статеві патології, інші ендокринні захворювання, які на той час були ще мало вивченими. Хвороби залоз внутрішньої секреції у ті роки були рідкісними і навіть загадковими та таємничими, про ендокринологію як науку тоді, звичайно, ще ніхто не говорив. У 1926 р. він організував перший ендокринологічний стаціонар при Харківській 3-й поліклініці, у 1927 р. сприяв відкриттю спеціального відділення обміну речовин на 30 ліжок при 2-й Радянській лікарні Харкова. У 1928 р. при Українському органотерапевтичному інституті була відкрита перша в Радянському Союзі та третя в світі (Берлін, Прага) самостійна ендокринологічна клініка з науковими лабораторіями та диспансерами, яку очолив В.М. Коган—Ясний. Тоді ж його обирають головою Українського ендокринологічного товариства та Українського інсулінового комітету.

У 1927 р. В.М. Коган—Ясного було відряджено Укрголовнаукою за кордон — до Німеччини та Австрії, де ознайомився з роботою відомих клінік, що займались вивченням захворювань обміну речовин, а саме клінік професорів Бергмана, Розенберга, Цондека (Берлін), Ліхтвіца (Альтона), Ковіца і Брауера (Гамбург), Венкебаха і Поргеса (Відень). У 1932 р. на міжнародних курсах вдосконалення лікарів у Карлсбаді прочитав лекцію «Сердце и вегетативная система». У 1935 р. Чехословацький інститут експериментальної медицини (Прага) запросив В.М. Когана—Ясного прочитати цикл лекцій про досягнення радянської терапії, зокрема ендокринології. Запрошення було прийнято.

У 20-ті роки В.М. Коган—Ясний проявив себе не тільки як успішний організатор, а й як досвідчений практикуючий лікар. Він був ініціатором відкриття студентської лікарні у Харкові, якій тоді було присвоєно ім'я професора П.І. Шатілова (1921 р.), на жаль, втрачене в подальшому. Певний час Віктор Мойсейович очолював цю лікарню. На її базі регулярно проводилися студентські наукові конференції. Тематика доповідей та їх короткі реферати друкувались у журналі «Врачебное дело».

У 1927 р. під редакцією професора Д.Д. Плетньова та приват-доцента В.М. Когана—Ясного

вийшов перший збірник «Основы и достижения современной медицины». Вступна стаття від редакції пояснювала, що це видання розпочато «по аналогии с подобными в странах Западной Европы, где периодически издаются сборники больших статей, авторами которых являются авторитетные лица, внесшие свои собственные воззрения и материалы в соответствующие области» [9]. Такого видання у Радянському Союзі раніше не було, тому редакція, заповнюючи цю істотну прогалину у вітчизняній літературі, ставила перед собою мету: знайомити читачів з основами та досягненнями сучасної вітчизняної медицини. Уже в першому номері збірника було розміщено статті О.І. Геймановича, Д.Є. Альперна, О.Е. Мандельштама, С.М. Давиденкова та інших відомих вчених щодо найбільш актуальних питань медицини. З другого номера до складу редакції увійшов також професор О.О. Богомолець, а професора Д.Д. Плетньова було виключено з редакторів у зв'язку з його арештом у 1937 р. за сфабрикованою справою антирадянського правотроцькістського блоку. Співредакторами видання були професори К.М. Георгієвський, М.Д. Стражеско, С.М. Давиденков, Л.Б. Бухштаб.

У 1930 р. В.М. Коган—Ясний обирається професором та призначається завідувачем кафедри загальної терапії Харківського медичного інституту. Потім, у зв'язку з реорганізацією інституту, в різні роки завідував кафедрами: у 1932—1938 рр. — внутрішніх хвороб санітарно-гігієнічного факультету, у 1938—1941 рр. — кафедрою госпітальної терапії № 2 Харківського медичного інституту. З 1930 р. поєднував також педагогічну роботу з керівництвом ендокринологічною клінікою Українського органотерапевтичного інституту. Клініка невдовзі стала широко відомою в Радянському Союзі, набула високого авторитету в лікуванні захворювань обміну речовин. Під керівництвом В.М. Когана—Ясного почали регулярно проводитись всеукраїнські наради лікарів з ендокринології та органотерапії. Перша така нарада відбулась уже в листопаді 1930 р.

У ці роки вдосконалюється педагогічна майстерність молодого професора. Його лекції з клінічної ендокринології користуються великим інтересом у студентів та лікарів, аудиторія не завжди могла вмістити бажаючих послухати лектора. Адже це були перші лекції з ендокринології у Харківському медичному інституті. У 30-ті роки з'являються перші учні Віктора Мойсейовича. В автобіографії він згадує прізвища Р.А. Вартапетова, А.К. Горчакова, Р.Я. Співак, М.А. Копеловича, Є.Я. Різницької, які в подаль-

шому стали відомими вченими. Учень В.М. Когана—Ясного професор Ю.Д. Шульга згадував про винятково чуйне ставлення його до молоді. Він писав: «Самостоятельность, оригинальные высказывания, интересная, пусть робко высказанная и плохо сформулированная, мысль сразу же привлекали внимание Виктора Моисеевича и находили неизменную поддержку с его стороны» [11]. Розповідаючи в автобіографії про свою роботу, професор часто застосовував вислови: «...в результате исследований моих и моих учеников...», «...я и мои ученики занимались изучением этиологии...», що свідчило про уважне та бережливе ставлення вчителя до праці своїх вихованців. Багато з його учнів різних поколінь зберігають вдячну пам'ять про В.М. Когана—Ясного.

Перед Другою світовою війною особливої актуальності набувало питання переливання крові, в тому числі в клініці внутрішніх захворювань. Не залишилась осторонь і клініка Віктора Мойсейовича. Головуючи на Харківській обласній конференції терапевтів (24 жовтня 1937 р.), де йшлося про місце терапевта в протиповітряній обороні, В.М. Коган—Ясний порушив питання про те, щоб кожен лікар, який закінчував вищий медичний заклад, умів переливати кров. Це ж стосувалося терапевтів з периферії, які приїжджали до Інституту вдосконалення лікарів.

Віктор Мойсейович зі своїми співробітниками (Р.М. Перчик, С.М. Синельников, О.Н. Дорохова) у 20—30-ті роки активно займались вивченням обміну речовин при пневмонії, яка тоді була найпоширенішим захворюванням легень. Було виявлено, що при пневмоніях, особливо крупозних, мали місце значні порушення обміну майже всіх речовин. Крива глюкози крові при пробі з навантаженням у хворих на пневмонію наближалась до такої, як при цукровому діабеті. У грудні 1936 р. на IV з'їзді українських терапевтів В.М. Коган—Ясний виступив з доповіддю «Лечение пневмоний с точки зрения борьбы с ацидозом», де пропонував застосовувати при пневмоніях інсулін і глюкозотерапію. Результати лікування були вражаючими, летальність хворих знижувалась у декілька разів. На великому клінічному матеріалі, що включав хворих усіх вікових груп, летальність була менше 1%, що для тих років було значним досягненням. З доповіддю з цього питання В.М. Коган—Ясний виступав також на науковій конференції лікарів санупру (санітарне управління) Кремля у Москві. У 1938 р. вийшла його узагальнююча стаття щодо цієї теми (у співавторстві з Р.М. Перчик) — «Инсулинотерапия при пневмонии и роль легких в углеводном обмене».

Німецькі, французькі, англійські, чеські фахівці зазначали, що лікування пневмоній інсуліном є визначним досягненням. «Мало сучасних відкриттів у медицині може зрівнятися з цим», — ішлося в американській пресі того часу.

Віктор Мойсейович завжди цікавився питаннями взаємозв'язку соматичної і психічної сфер. Вважав, що при патології внутрішніх органів завжди відбуваються зміни з боку нервової системи і психічної сфери, і навпаки, психічні потрясіння та переживання часто відображаються на функції тих чи інших внутрішніх органів. Особливого значення він надавав вивченню вегетативної системи, яка є сполучною ланкою зовнішнього світу з нашим внутрішнім. «Это трансформаторы, передающие действие гормонов и других химических веществ на органы и ткани, это телеграф, передающий боль и другие переживания организма во внешний мир», — казав він [2]. Щодо цієї проблеми вчений друкує низку праць.

У 1937 р. В.М. Коган—Ясний на IV з'їзді українських терапевтів робить доповідь «Вегетоневрозы в клинике внутренних болезней в свете новых изысканий», в якій доводить, що вегетативна нервова система, пронизуючи весь організм, впливаючи на функцію різних органів та систем, сама може стати етіопатогенетичним чинником різних захворювань. Експериментальні дані показали, що є гуморальні фактори, які впливають на вегетативну нервову систему. Природа цих факторів тоді ще не була відома. Автор наголошував, що тільки спільна праця клініциста й експериментатора дозволить з'ясувати етіопатогенез низки вегетоневрозів і знайти шляхи правильної терапії.

У 1932 р. виходить книга В.М. Когана—Ясного «Заболевания придатков мозга», а в 1934 р. він разом з Є.А. Черніковим видає підручник «Основы терапии и лечебной профилактики» у 3-х томах. Під його редакцією виходять у світ низка збірок щодо різних питань медицини. Паралельно триває напружена робота в клініці та лабораторії з вивчення і застосування нових засобів лікування ендокринних та інших захворювань, пов'язаних з порушеннями обміну речовин. У 30-ті роки Всеукраїнський інститут ендокринології та органотерапії (так почав називатись Органотерапевтичний інститут) освоїв виробництво 28 органопрепаратів, 12 гормональних лікарських засобів. Деякі з препаратів (фолікулін, адреналін, пітуїтрин, тироксин) не втратили свого значення й сьогодні. Виробництву органопрепаратів були присвячені праці В.М. Когана—Ясного — збірник «Практическая органотерапия» (співредактор F. Pineles) та монографія

«Задачи эндокринологии и производство органопрепаратов» (1932 р., співавтор О.О. Богомолец).

Як уже зазначалося, Віктор Мойсейович з перших років лікарської діяльності брав активну участь у роботі низки громадських та наукових організацій. У 1932 р. В.М. Когана—Ясного було призначено головою Надзвичайної комісії з оздоровлення України при Надзвичайній санітарній комісії Наркомату охорони здоров'я УРСР. Діяльність Віктора Мойсейовича у цій комісії була пов'язана з ліквідацією висипного тифу в Харкові. Результати його роботи відзначені подякою у наказі наркома. Протягом 5 міс, аж до ліквідації епідемії, тривала його робота як особливо уповноваженого комісії. У постанові президії Харківської міської ради (серпень 1933 р.) відзначалась «длительная полезная работа Виктора Моисеевича». «За проявленную инициативу, энергию и умение организовать борьбу с эпидемиями» йому була оголошена подяка.

Протягом кількох років В.М. Коган—Ясний обирався членом Вченої ради Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР. У листопаді 1939 р. він був обраний головою Харківського медичного товариства, яке очолював до 1946 р. Одночасно був редактором багатьох авторитетних медичних журналів, як от «Клиническая медицина», «Радянська медицина», «Врачебное дело» та ін.

У 1939 р. виповнилось 20 років з дня заснування журналу «Врачебное дело». У наказі Наркомату охорони здоров'я УРСР професору В.М. Когану—Ясному, члену редакційної колегії журналу в числі інших працівників видання була оголошена подяка. У тому ж році в Харкові відбулась наукова сесія, присвячена 20-річчю існування Українського центрального інституту ендокринології та органотерапії, де В.М. Коган—Ясний виступив з двома доповідями: «Клиника, профилактика и терапия сахарного диабета» та «Роль гуморальных факторов этиопатогенеза эндокринных гипертоний».

В.М. Коган—Ясний у ті роки неодноразово обирався депутатом районних та міської рад Харкова, був активним учасником майже всіх союзних і республіканських терапевтичних, ендокринологічних, фізіологічних та інших медичних з'їздів. Зокрема, виступив організатором I з'їзду терапевтів України та брав активну участь в організації II з'їзду в Одесі (1927 р.), III та IV з'їздів у Києві (1931, 1936 рр.), організував V Український з'їзд терапевтів (травень 1941 р.) у Харкові. На II Всеукраїнському з'їзді терапевтів Віктора Мойсейовича було обрано постійним редактором праць всеукраїнських з'їздів терапевтів. Протягом 30 років він обирав-

ся постійним редактором «Трудов съездов украинских терапевтов» та заступником Українського товариства терапевтів.

У травні 1941 р. Президія Верховної Ради УРСР присвоїла В.М. Когану—Ясному звання «Заслужений діяч науки УРСР». В указі зазначалось: «За выдающуюся деятельность в области медицинских наук и практической работы по охране здоровья». Про Віктора Мойсейовича тоді добре сказав член-кореспондент АН УРСР, професор Г.В. Фольборт: «Среди научных работников медицины заслуженный деятель науки, профессор В.М. Коган является одной из наиболее ярких фигур. Ученый-клиницист с огромным охватом мысли, он замечателен не одними научными работами, он дает определенное направление клинической мысли не в одном, а в целом ряде отделов современной научной медицины» [5].

У роки Другої світової війни В.М. Коган—Ясний разом з другим Харківським медичним інститутом евакуюється до м. Фрунзе (нині м. Бішкек), де ХМІ входить до складу Киргизького медичного інституту, а Віктор Мойсейович стає завідувачем кафедри госпітальної терапії цього інституту. Він продовжує активну наукову роботу, готує монографію з цукрового діабету, яка виходить у 1945 р. Створена ним терапевтична клініка досить швидко набуває високого авторитету в республіці. Він багато консультує в місцевих евакогоспіталях, разом з хірургами бере участь у лікуванні поранених з проникаючими пораненнями грудної клітки. Як відомий фахівець з гемотрансфузій, широко застосовує переливання крові не тільки у поранених, а й у лікуванні захворювань внутрішніх органів, наприклад патології нирок (нефрити, нефрози). Продовжує вивчати застосування інсуліну як при цукровому діабеті, так і інших захворюваннях (пневмонії, виразковій хворобі, захворюваннях печінки, бронхіальній астмі тощо).

Велика увага вченим приділялася вивченню гіпертонічної хвороби, яка прикувала до себе значну увагу терапевтів у воєнні роки. Ще до початку війни в клініці В.М. Когана—Ясного було встановлено, що в розвитку гіпертонії провідна роль належить не тільки центральній нервовій системі, а й гуморальним факторам, у тому числі гормональним. У ті часи, коли в медицині домінувало вчення про нервізм І.П. Павлова, це була досить оригінальна і навіть смілива гіпотеза, яка потім буде підтверджена закордонними вченими, а в наш час стане основною, коли йдеться про механізм розвитку артеріальної гіпертензії.

Ще у 30-ті роки Віктор Мойсейович під час експериментів на тваринах разом з Є.К. При-

ходьковою та А.К. Горчаковим займався вивченням гіпо- і гіпертензивних речовин та їхнім впливом на ізольовані органи, кров'яний тиск та на весь організм у цілому. Було показано, що сироватка крові гіпертоніків володіє лікувальними властивостями при шоккових станах. Підсумком робіт з гіпертонічної хвороби стали доповіді В.М. Когана—Ясного вже у звільненому від окупантів Харкові у серпні та вересні 1944 р. 24 серпня 1944 р. він виступив на науковій конференції Харківського медичного товариства, присвяченій річниці звільнення Харкова від німецьких окупантів, і 13 вересня 1944 р. — у Ленінграді, на пленумі Вченої медичної ради Народного комісаріату охорони здоров'я РСФСР, присвяченому гіпертонічній хворобі.

Про діяльність В.М. Когана—Ясного у Киргизії розповідали газети «Советская Киргизия», «Медицинский работник», «Коммунист». Ось як писала газета «Коммунист»: «Серед професорів, які евакуювалися з 2-м Харківським медичним інститутом до м. Фрунзе, перебуває заслужений діяч науки, професор В.М. Коган—Ясний. Беручи активну участь у педагогічній роботі, професор В.М. Коган—Ясний не припиняє і своєї наукової діяльності. Недавно він закінчив цікаву, вичерпну монографію з діабету. Ця праця є найбільш ґрунтовною у цьому питанні в світовій літературі» [7].

Поряд з науковою і педагогічною діяльністю професор В.М. Коган—Ясний проводив чималу організаційну роботу. Він брав активну участь у розвитку Киргизького медичного інституту. З його ініціативи реорганізовано Вчену медичну раду Народного комісаріату охорони здоров'я Киргизії, Киргизьке медичне товариство, відкрито першу у Фрунзе терапевтичну клініку.

У 1943 р. головний терапевт Червоної Армії професор М.С. Вовсі запросив В.М. Когана—Ясного до Москви, де йому була запропонована посада завідувача терапевтичної клініки Московського обласного науково-дослідного клінічного інституту («МОНИКИ»). Тут він включився у роботу з оптимізації терапевтичної допомоги пораненим та хворим на різних етапах медичної евакуації. Попри те, що Віктор Мойсейович пробув у Москві менше року, він зумів організувати поряд з клінічною роботою напружену наукову діяльність, разом з новими співробітниками займався вивченням різних проблем внутрішньої медицини: гіпертонічної хвороби, виразкової хвороби, дистрофічних станів тощо.

У 1944 р. В.М. Коган—Ясний повернувся до Харкова, де був призначений головним терапевтом Управління евакогоспіталів Харківської

області і головним терапевтом Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР. Цього ж року він стає завідувачем госпітальної та факультетської (об'єднаної) клініки Харківського медичного інституту. Багато часу доводилось витратити на організацію терапевтичної роботи в евакогоспіталях Харкова та України, куди він, як досвідчений терапевт, постійно запрошувався для консультацій. Паралельно з виконанням обов'язків головного терапевта евакогоспіталів доводилось відновлювати ендокринологічну клініку Українського інституту експериментальної ендокринології, госпітальну і факультетську терапевтичну клініку Харківського медичного інституту, необхідно було розпочинати роботу Харківського медичного товариства, журналу «Врачебное дело».

Перше засідання Харківського наукового товариства В.М. Коган—Ясний провів 16 січня 1944 р., де він знову (як до війни) був обраний головою товариства. Уже на перших пленарних засіданнях вчений виступив з доповіддю «Дистрофические процессы и борьба с ними» (разом з Є.А. Черніковим), розповів про проблеми гіпертонії, що розглядалися на пленумі Вченої ради НКЗ РСФСР, який відбувся у Ленінграді.

Враховуючи те, що у Харкові наприкінці війни було зосереджено багато евакогоспіталів Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР, Харківське наукове товариство організувало в цих госпіталях консультації різних висококваліфікованих спеціалістів. За госпіталями було закріплено 108 професорів, доцентів, асистентів Харківського медичного інституту, науково-дослідних інститутів Харкова, до обов'язків яких входили консультації хворих 1–2 рази на тиждень. Закріплені консультанти налагоджували також наукову роботу за своїм фахом, брали участь у госпітальних конференціях, допомагали лікарям опанувати нові методики обстеження та лікування хворих.

У роки війни В.М. Коган—Ясний підготував та видав книги: «Краткий терапевтический справочник» (Фрунзе, 1942 р.), «Краткий рецептурный справочник» (Фрунзе, 1942 р.), «Диабет. Этиология. Патогенез. Профилактика. Терапия» (Київ—Харків, 1945 р.). На останню книгу позитивну рецензію написав академік М.Д. Стражеско, надрукувавши її в журналі «Клиническая медицина».

За діяльність у цей період В.М. Коган—Ясного нагороджено медалями «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» і «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.».

Передвоєнні роки та роки війни були апогеєм життєвого, професійного та творчого росту,

серйозних досягнень у науці, практичній медицині, суспільній діяльності В.М. Когана—Ясного. Після війни він продовжував (до 1947 р.) очолювати факультетсько-госпітальну клініку санітарно-гігієнічного факультету, а з 1947 до 1953 р. завідував кафедрою госпітальної терапії лікувального факультету Харківського медичного інституту, змінивши на останній посаді професора С.Я. Штейнберга — видатного вітчизняного терапевта, учня М.Д. Стражеска.

Одночасно В.М. Коган—Ясний продовжував очолювати ендокринологічну клініку Українського інституту експериментальної ендокринології. 17–19 квітня 1948 р. у Харкові проходила конференція Українського інституту експериментальної ендокринології та Українського товариства ендокринологів з цукрового діабету, на якій В.М. Коган—Ясний виступив з двома доповідями: «Задачи здравоохранения в борьбе с эндокринными заболеваниями в УССР» та «Наши дальнейшие изыскания о предиабете, клинике диабета военного и послевоенного времени и современной диете», де навів нові матеріали відносно існування предиабету і зупинився на смертності від діабету в роки війни.

У 1946 р. для студентів та лікарів В.М. Коган—Ясний перевидає монографію «Диабет. Сахарная болезнь. Пособие для врачей и студентов».

У 1947 р. у Ленінграді відбувся XIII Всесоюзний з'їзд терапевтів, який підбив підсумки роботи терапевтичної служби у роки Другої світової війни, де В.М. Коган—Ясний виступив з доповіддю про особливості перебігу виразкової хвороби у воєнний час. На цьому з'їзді його було обрано до складу президії Всесоюзного товариства терапевтів.

Як головний терапевт України, для широкого загалу практикуючих лікарів він редагує та випускає «Медицинский клинический справочник» (друге видання 1946 р. і третє — 1947 р.), у 1946 р. під його редакцією виходить збірка «Злокачественные новообразования и борьба с ними».

У 1948 р. на VI з'їзді українських терапевтів (Одеса) В.М. Коган—Ясний підбив підсумки роботи терапевтів республіки в перші повоєнні роки, перед якими постало важливе завдання ліквідації санітарних наслідків війни. На з'їзді В.М. Коган—Ясний виступив також з доповіддю «Этиопатогенетическая терапия гипертонической болезни». Він запропонував оновлену класифікацію гіпертонічної хвороби, яка була схвалена з'їздом, та виклав схему лікування залежно від причини, що її викликала. В основу лікування було покладено принцип поліетіологічності та поліпатогенетичності захворювання.

На цьому з'їзді його було обрано одним із заступників голови правління Українського терапевтичного товариства.

24 жовтня 1948 р. Віктор Мойсейович як головний терапевт Міністерства охорони України брав участь у роботі першого пленуму головних республіканських терапевтів у Москві, де виступив з доповіддю про стан справ у терапевтичних відділеннях лікарень України, об'єднаних з поліклініками. У рамках цього пленуму відбулась Всесоюзна конференція з гіпертонічної хвороби. Було заслухано програмні доповіді провідних фахівців Радянського Союзу з цієї проблеми: дійсного члена АМН СРСР професора О.Л. Мясникова і харківської групи вчених під керівництвом заслуженого діяча науки професора В.М. Когана—Ясного. Віктор Мойсейович виступив з доповіддю «Наша концепція об етиопатогенезе и терапии гипертоний». Його доповідь базувалася на комплексних дослідженнях, що проводились кафедрами Харківського медичного інституту: кафедрою фізіології (завідувач — проф. Є.К. Приходькова), кафедрою госпітальної терапії (завідувач — проф. В.М. Коган—Ясний), кафедрою біохімії (завідувач — проф. А.М. Утевський) та патологічної анатомії (завідувач — проф. Г.Л. Дерман). У дослідженнях також брали участь фізіологічний та клініко-експериментальний відділи Українського інституту експериментальної ендокринології (директор — проф. З.М. Динерштейн). Учасниками цієї роботи було виконано та оприлюднено 70 наукових повідомлень, 15 дисертацій, одна монографія. Були зроблені також співдоповіді Є.К. Приходьковою — «Экспериментальные гипертонии» та А.М. Утевським — «Роль биохимических факторов в патогенезе гипертонии».

За визнанням багатьох вчених, цикл праць харківських дослідників з вивчення гіпертонічної хвороби було виконано на найвищому рівні експериментального мистецтва того часу, а керівник цих робіт професор В.М. Коган—Ясний показав своє вміння синтезувати дані клініки та експерименту. У результаті цих досліджень він дійшов висновку, що разом з провідним значенням центральної нервової системи для розвитку гіпертонії значну роль відіграють гуморальні фактори, у тому числі гормональні. Він ближче за всіх підійшов до пояснення суті цього захворювання. Довів, що воно не безнадійне, що його можна й потрібно лікувати, отримувати позитивні результати, якщо врахувати його етіологічні форми. Віктор Мойсейович наголошував, що пріоритет у цьому питанні належить вітчизняним вченим, а не закордонним.

Конференцією було прийнято рішення про створення центрів для поглибленого вивчення гіпертонії: у РСФСР це були Москва та Ленінград, в Україні — Харків та Київ. Знайшла підтримку пропозиція В.М. Когана—Ясного щодо створення гіпертонічних диспансерів, які б вели статистику захворювання, займались наданням допомоги хворим та його профілактикою.

Авторитет В.М. Когана—Ясного як науковця, лікаря, організатора охорони здоров'я у той період був настільки високим, що його висували на конкурс для нагородження Сталінською премією та рекомендували для обрання дійсним членом Академії медичних наук СРСР. Про це свідчать копії наукових характеристик-відгуків та рекомендацій за підписом Героя Соціалістичної Праці М.Д. Стражеска, академіка АН УРСР В.Я. Данилевського та члена-кореспондента АН УРСР Г.В. Фольборта, що збереглися в персональному музейному фонді Віктора Мойсейовича [5].

Розповідь про життя та творчість В.М. Когана—Ясного була б неповною, якби ми не розповіли про нього, як про особистість, людину. Звернемось до спогадів його учня — професора Ю.Д. Шульги, якого пов'язували з учителем роки дружби. Він характеризує Віктора Мойсейовича як «неизменно внимательного, отзывчивого и доброго человека, для учеников — авторитетного и почитаемого учителя, для пациентов — участливого и знающего врача». За свідченням Ю.Д. Шульги, Віктор Мойсейович «был глубоко и разносторонне образованным человеком, отличался подлинной интеллигентностью. Он блестяще знал классическую литературу, неустанно следил за современной, очень умело и уместно цитировал классику, не чужд был литературному творчеству, оставив несколько коротких интересных рассказов. С гимназических лет был увлечен театром, выступал в любительских спектаклях, был членом художественного совета театра Русской драмы в Харькове... В то время, когда Виктор Моисеевич возглавлял Харьковское медицинское общество, по его инициативе систематически организовывались блестящие концерты, литературные вечера, инсценировки, устраивались встречи с выдающимися деятелями искусства». Він також брав участь у написанні книг «Творчество актера и наука о человеке» (1934), «Творчество в театре. Сборник статей» (1937) [11].

Вихованець Харківського медичного інституту, один з учнів Віктора Мойсейовича В.С. Ронін так згадує про свої роки навчання: «Замечательный терапевт, эндокринолог, создатель терапевтической школы, ... наряду с Бантингом

впервые выделивший отечественный инсулин и определивший для него клинические показания, Коган—Ясный был блестящим организатором, обладавшим мощным интеллектом...» [10].

Цікавим у цьому відношенні є допис професора О.І. Мещанінова «Вчений, громадський діяч», надрукований в газеті «Соціалістична Харківщина» 23 грудня 1939 р. у порядку обговорення кандидатури В.М. Когана—Ясного, якого висунули кандидатом у депутати Кагановичської районної ради депутатів трудящих. У ньому йдеться не тільки про високі професійні та організаційні якості кандидата, а й про його увагу, чуйність, доброзичливість, бажання допомогти хворій людині. Це автор статті відчув на собі, коли став жертвою нещасного випадку і втратив душевну рівновагу як лікар-хірург. Олександр Іванович пише, що В.М. Коган—Ясный, впливаючи на нього «морально, ...не лишив без уваги психіку й душу потерпілого, залучав його до консультацій, до роботи з хірургії в своїй клініці і зробив усе, щоб хірург не кинув своєї улюбленої роботи» [6].

Аби підбити певні підсумки наукової та педагогічної діяльності В.М. Когана—Ясного, слід зазначити, що він є автором більш ніж 175 наукових праць, 50 науково-просвітницьких робіт, 60 публіцистичних статей. З його клінік вийшли 15 докторських та 35 кандидатських дисертацій, 9 його учнів стали професорами, 8 — доцентами.

В.М. Коган—Ясный брав активну участь у видавничій діяльності, протягом багатьох років був редактором медичного журналу «Врачебное дело», членом редколегій журналів «Клиническая медицина», «Вестник эндокринологии», «Проблемы эндокринологии и гормонотерапии», «Вопросы питания» та інших, співредактором відділу «Внутренние болезни» Великої медичної енциклопедії 2-го видання, постійним редактором праць з'їздів терапевтів України.

На початку 50-х років ХХ ст. В.М. Коган—Ясный був широко відомим вченим, який здобув визнання та повагу в медичних колах країни. Але саме в цей час у Радянському Союзі розпочалась чергова кампанія пошуків та знищення «ворогів народу». На цей раз вони стали називатись «безродними космополитами», які плазують перед Заходом, його наукою, літературою, мистецтвом, способом життя. Розпочались арешти, формувалась потрібна суспільна точка зору, можновладцями заохочувались доноси, на підприємствах та в закладах проводились збори, на яких засуджувались «підлі перевертні». Підсумком цієї кампанії у медицині стала «справа лікарів», що розпочалась наприкінці листопада 1952 р. арештом у Москві 10 лікарів — широко-

відомих у країні професорів, які нібито шляхом неправильного лікування хотіли скоротити життя керівникам держави, і всі були агентами закордонних розвідок.

В Україні арешти розпочалися 7 лютого 1953 р. За брехливим звинуваченням у «націоналістическом исследовании заболеваний почек у евреев», а також у наклепі на радянську армію було арештовано В.М. Когана—Ясного. Адже на одній з лекцій він наводив приклад загострення базедової хвороби у солдата при переході його в атаку. Мабуть, не забули йому й статтю «Патология эндокринной системы евреев», що була надрукована у збірнику «Вопросы биологии и патологии евреев», який вийшов ще у 1939 р. під егідою Єврейського історико-етнографічного товариства.

Після арешту В.М. Когана—Ясного було доставлено до Києва. Побиття, приниження, нічні допити із заборонаю спати вдень, перебування в камері разом з кримінальними злочинцями — все це довелося відчути на собі професорові протягом майже 3-місячного перебування під слідством. Жодне з висунутих йому звинувачень не знаходило підтверджень. Моральні та фізичні сили Віктора Мойсейовича були надломлені, але він не визнав своєї провини. Тільки смерть Сталіна поставила крапку в «справі лікарів». 30 квітня був звільнений і В.М. Коган—Ясный.

Він повернувся до Харкова хворим та незадоволеним формулюванням свого звільнення «за недоказанностью обвинения». Повернення до нормального життя та діяльності йшло важко. Віктор Мойсейович погано почувався, не отримував відповіді на свої листи щодо реабілітації, його не поновили в партії і, врешті-решт, не повернули йому рідну кафедру госпітальної терапії (під приводом того, що йому нібито буде важко працювати з людьми, котрі виступали проти нього з надуманими звинуваченнями під час слідства). Після листування з Міністерством охорони здоров'я УРСР він погодився очолити кафедру пропедевтики внутрішніх хвороб (працював до 26 серпня 1955 р.) та обіймав посаду консультанта при обласній фізіотерапевтичній лікарні. Але шлейф від жахливої антисемітської кампанії, що встигла охопити всі великі міста, залишився. Атмосфера недовіри, підозрливості до колишніх «лікарів-убивць» панувала ще довго. Вперто ходили плітки, і вони спеціально підтримувались окремими людьми, про те, що слідство стосовно В.М. Когана—Ясного не закінчилось і буде продовжено.

У 1955 р., коли було оголошено конкурс на заміщення вакантних посад у Харківському медичному інституті, Віктор Мойсейович не

подав документи для участі в ньому, розуміючи безперспективність отримати бажану посаду. Цього ж року він подав заяву на звільнення з інституту. Йому залишилось жити ще близько 3 років. Здоров'я було підірвано, але не займатись медициною, не лікувати хворих він не міг. В останні роки свого життя він консультував, систематизував накопичений ним та його школою досвід, працював над статтями, підготував монографію «Сахарная болезнь», яка вийшла у 1957 р. у видавництві «Медицина». Під його керівництвом було захищено ще одну кандидатську дисертацію (В.С. Ронін) за темою: «Роль центральной нервной системы в механизме действия инсулина». Також він видав дві книги (співавтор Є.Р. Левіна) із серії «Науково-популярна література»: «Подагра» (1957) і «Железы внутренней секреции» (1958).

У день 69-річчя В.М. Когана—Ясного серед телефонних дзвінків з вітаннями пролунав дзвінок з міського житлового управління, чиновник

якого попередив професора про те, що розміри його квартири завеликі, тому йому доведеться переїхати з дружиною до меншої квартири. Увечері того ж дня у нього стався інфаркт, а через декілька днів (20 липня 1958 р.) він помер.

Так закінчився життєвий шлях Віктора Мойсейовича Когана—Ясного — видатного українського терапевта, вченого, педагога, організатора охорони здоров'я. Навіть якщо взяти до уваги тільки два його видатних досягнення — вперше в Радянському Союзі отримав вітчизняний інсулін та започаткував його виробництво, а також його праці з етіології, патогенезу та лікування гіпертонічної хвороби (поліетіологічність, поліпатогенетичність та етіопатогенетична терапія), які стали основою для сучасних уявлень про це захворювання, то важко уявити, кого з радянських терапевтів (його сучасників) за значущістю можна поставити поряд з цим, іще недостатньо визнаним, на наш погляд, ученим.

Конфлікту інтересів немає.

Участь авторів: збір матеріалу — В.М. Лісовий, М.П. Бойчак, Ж.М. Перцева; обробка матеріалу — В.М. Лісовий, М.П. Бойчак, Ж.М. Перцева; написання тексту — В.М. Лісовий, М.П. Бойчак, Ж.М. Перцева; редагування тексту — В.М. Лісовий, М.П. Бойчак, Ж.М. Перцева.

Список літератури

1. Коган—Ясный В.М. Пятнадцать лет // Материалы Всеукраинского института эндокринологии и органотерапии. Сб. третий.— Харьков, 1934.— С. 24—31.
2. Коган—Ясный В.М. Психические факторы и роль их в клинике внутренних болезней с точки зрения интерниста // Врачебное дело.— 1947.— № 8.— С. 667—670.
3. Коган—Ясный В.М. Некоторые данные об инсулине: его приготовление и применение // Врачебное дело.— 1923.— № 13—15.— С. 1015—1017.
4. Коган В.М. Научная комиссия по изучению заразных болезней при Н.К.З. и ее научная деятельность // Врачебное дело.— 1920.— № 12—20.— С. 363—368.
5. Коган—Ясный В.М. Музей історії ХНМУ, ОФ, справа 7 / 10—10.
6. Мещанинов О.І. Вчений, громадський діяч // Соціалістична Харківщина, 23.12.1939.
7. Момот З. Над чим працюють радянські вчені // Комуніст, 25.06.1942.
8. Научная жизнь. Съезды. 9-й Всесоюзный съезд терапевтов // Врачебное дело.— 1926.— № 14.— С. 1215—1216.
9. Основы и достижения современной медицины // Научная мысль: К., 1927.— Т. 1.— С. 400.
10. Ронин В.С. Воспоминания о годах учебы в Харьковском медицинском институте // Історія в історіях.— Х., ХНМУ, 2015.— С. 221—225.
11. Шульга Ю.Д. О жизни и творчестве В.М. Когана-Ясного // Історія в історіях.— Х., ХНМУ, 2015.— С. 249—250.
12. www.jabloko.ru/blog/2013/06/17_1.
13. Repo.knmu.edu.ua/Kogan—Ясный.